

PSİKOLOJİNİN ALT ALANLARI

CLONİNGER'İN PSİKOBİYOLOJİK KİŞİLİK KURAMI

Dr. Haluk Arkar*

Kişiliğin kalıtsal eğilimler (yatkınlıklar) ile çevresel etkilerin etkileşimi yoluyla geliştiği görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir. Genetik geçiş (“epigenetic landscape”) görüşü, davranışların gelişiminde genetik yapı ile çevresel uyarılmanın karşılıklı gerekliliğini içerecek şekilde gözden geçirilmiştir (Cloninger ve Svrakic, 2000). Çoğunlukla normal dağılım gösteren mizaç özelliklerindeki varyansın yaklaşık olarak yarısı genetik farklılıklar tarafından açıklanmaktadır. Kalan yüzde 50’lik varyansın, yüzde 25 ila 30’unu paylaşılmayan çevresel etkiler (bireye biricik olan deneyimler gibi) ve yüzde 15 ila 20’sini ölçüm hataları açıklamaktadır. Yaygın inanışın tersine, birarada büyüyen kardeşlerin paylaştığı çevresel etmenler, temel mizaç özellikleri üzerine çok az etkiye sahiptirler, ancak kişiliğin diğer yönlerini etkilerler.

Yapısal bakış açısına sahip birçok yazar (Akt., Cloninger ve Svrakic, 2000), kişiliğin mizaç (temperament), karakter ve zekadan oluştuğunu savunmaktadır. Kabaca söylemek gerekirse, mizaç, kişiliğe biyolojik katkıları, karakter, sosyal ve kültürel katkıları yansıtmaktadır. Zeka, hem doğuştan hem de sosyal özelliklere katkı yapmaktadır ve bütün kişilik işlevlerini düzeltmektedir. Kişiliğin temel işlevleri, hissetmek, düşünmek ve al-

**Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Bölümü, İzmir.
e-posta: haluk.arkar@deu.edu.tr*

gılamak ve bunları amaca yönelik davranışlara çevirmektir.

Mizaç ve Karakter Arasındaki Fark

Kişilik, “kişinin çevresine biricik uyumunu belirleyen psikofiziksel sistemlerin, kişi içindeki dinamik organizasyonu” olarak tanımlanmaktadır. Öğrenme de, “bireysel deneyim sonucunda davranışların organizasyonu” olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, bilgi alma, bilgi işleme ve bilgi saklamayı içeren bireyler arasındaki uyumsal sistemlerdeki farklılıklar genel olarak kişiliği belirler (Cloninger ve ark., 1993). Primatlarda, şu ana kadar, iki bellek türü tanımlanmıştır. Bunlardan biri, olgular ve olaylar hakkındaki, sözcükler, imgeler yada simgelerle temsil edilen bilinçli deneyimler ya da başka bir deyişle, açık bellektir. Bilinçli deneyimlerin anlamı açıktır, birbirleriyle işlevsel ilişkileri vardır; bilinçli olarak geri çağrılabilirler (hatırlanabilirler), sözle ifade edilebilirler ve amaçlı davranışlara yol açarlar. Buna karşılık, örtük ya da bilinçdışı bellek, somut görsel uzamsal yapısal bilgiyi ve duygusal değerliliği (valence) kodlayan anlam öncesi algısal işlemlemeyi içerir. Bu gibi algısal işlemleme, soyut kavramsal, amaca yönelik veya söze dökülen (declarative) süreçlerden bağımsız olarak iş görebilmektedir. Bir diğer deyişle, bilinçli anılar kavram temelli, bilinçdışı anılar ise algı-güdüdür (Cloninger ve ark., 1993).

Çağrışım korteksindeki hipokampal işlemleme ve uzun süreli saklama, istendiğinde geri çağrılabilen (hatırlanabilen) açık anıların bütünleştirilmesinde temel olarak görev görmektedir. Oysa, bilinçli hatırlama olmaksızın, istenmeden gelen örtük anıların hatırlanmasında hipokampal işlemle-

me gerekli değildir. İnsanlarda ve diğer primatlarda yapılan lezyon çalışmaları, kavramsal bilginin, korteksin yüksek basamaklı duyuşsal alanları, entorinal korteks, amigdala, hipokampal oluşum, orta talamik çekirdek, ventromedial prefrontal korteks ve basal önbeyini içeren kortiko-limbodiensefalik sisteme işlenmekte ve saklanmakta olduğunu göstermiştir. Tam tersi olarak, bilinçdışı alışkanlıkların altında yatan algısal anılar ise, duyuşsal kortikal alanlar ve kaudat ve putameni içeren bir kortiko-striatal sistemde saklanmaktadır. Bu iki bellek sisteminin anatomik ayrılmasının bir örneği, maymunlarda, amigdala-hipokampalın birlikte çıkarılmasını izleyen dönemde, kavramsal bellek görevlerinde (görsel tanıma gibi) yalnızca bir dakikalık gecikmeden sonra ciddi bozulmalar görülmesi; ancak, maymunların algısal bellek görevlerini (eşzamanlı görsel ayırıştırma alışkanlıkları gibi), normal hayvanlarla aynı çabuklukta öğrenmeleridir (Cloninger ve Svračić, 2000).

Alışkanlıkların ve duyuşsal yanıtların edimsel koşullanması gibi çağrışımsal öğrenme, olaylarla doğrudan algısal deneyimi gerektirir; ancak, bilinçli hatırlama veya davranışı değiştiren izleyen çevresel koşulların tanınmasını içermez. Oysa, kavramsal öğrenme, sözel öğrenme gibi, bilinçli ve soyut bir şekilde simgeseldir.

Mizaç, duyuşlara dayalı becerilerin ve alışkanlıkların bütünleştirilmesinin altında yatan duyumsama, bağlantı kurma ve motivasyon süreçlerine karşılık gelmektedir. Karakter ise, kavramsal öğrenmeye dayanan simgeleştirme ve soyutlaştırma süreçlerine karşılık gelmektedir. Özgül olarak, mizaç ve karakter, iki türbellek ve öğrenmeye - önermesel (propositional) ve işlemsel (procedural) - dayalı olarak kavramsallaştırılabilir. Mizaç (kişiliğin “duyuşsal özü”), kortikostriatolimbik sistem tarafından düzenlenen işlemsel belleği içermektedir. Karakter (kişiliğin “kavramsal

özü”), simgeleştirme ve soyutlama yüksek bilişsel işlevlerini içeren önermesel bellek ile ilişkilidir. Bu iki temel bellek ve öğrenme sistemi işlevsel olarak ayırıştırılabilir. Örneğin, striatal lezyonlarla belirginleşen Parkinson hastalığı olan kişiler, işlemsel öğrenmede bozulmalar gösterirken, önermesel öğrenmede göstermezler. Tam tersi olarak, medial temporal lobdaki lezyonlarla belirginleşen amnestik sendromlu kişiler, önermesel öğrenmede bozulmalar gösterirler; işlemsel öğrenmede bozulma göstermezler (Cloninger ve Svračić, 2000).

Önceki kişilik kuramları, davranışın faktör analizi ile türedikleri ve altta yatan biyolojik ve sosyal belirleyicileri dikkate almadıkları için, belleğin farklı yönleri arasında ayırım yapmada başarısız olmuşlardır. Cloninger’in yedi-faktörlü psikobiyojik kişilik kuramında, kişiliğin dört boyutu, algısal uyarımlara, büyük bir olasılıkla algısal bellek sisteminden dolayı bilgi işlemede kalıtsal yanlılık yansıtan otomatik, kavram öncesi (preconceptual) tepkileri içermektedir. Bu dört boyuta *mizaç (temperament)* etkenleri adı verilmektedir. Diğer üç faktör ise kavram-temellidir. Bu üç kişilik faktörü kendilik kavramındaki farklılıklara dayanmaktadır ve *karakter* boyutları olarak anılmaktadır.

Mizaç Boyutları

Mizaç boyutları, yenilik, tehlike veya ceza ve ödüle yanıt olarak çağrışımsal öğrenmedeki bireysel farklılıklara göre tanımlanmaktadır (Cloninger, 1987). Mizaç etkenlerinden biri, *yenilik arayışı (novelty seeking)*, yeniliğe yanıt olarak sık araştırmacı etkinlik, dürtüsel karar verme, ödül alma olasılığı belirlediğinde aşırılık ve taşkınlık, çabuk kolay sinirlenme ve engellenmeden etkin kaçınma gibi davranışların etkinleşmesindeki veya başlamasındaki bir kalıtsal yanlılık, eğilim olarak gö-

rülebilir. İkinci mizaç faktörü, *zarardan kaçınma (harm avoidance)*, gelecekte olabilecek sorunlar için kötümser endişeler, belirsizlik korkusu ve yabancılardan utanma gibi edilgenkaçıngan davranışlar ve kolayca yorulma gibi davranışların ketlenmesinde veya durdurulmasındaki bir kalıtsal yanlılık, eğilim olarak görülebilir. Üçüncü mizaç faktörü, *ödül bağımlılığı (reward dependence)*, kendini aşırı duygusallık, sosyal bağıllık ve diğerlerinin onayına bağımlılık gibi gösteren davranışların sürekliliğindeki bir kalıtsal yanlılık, eğilim olarak görülebilir. Önceleri ödül bağımlılığının bileşenlerinden biri olarak düşünülen, dördüncü mizaç faktörü, *sebat etme (persistence)*, engellenme, yorgunluk ve aralıklı pekiştirilmeye karşın davranışın sürekliliğindeki bir kalıtsal yanlılık, eğilim olarak görülebilir. Kuramsal olarak, mizaç boyutlarının her biri özgül bir merkezi monoaminerjik sistem etkinliği ile ilişki göstermektedir: yenilik arayışı düşük dopaminerjik etkinlik ile, zarardan kaçınma yüksek serotonerjik etkinlik ile, ve ödül bağımlılığı düşük noradrenerjik etkinlik ile Cloninger, 1987).

Karakter Boyutları

Etolojik çalışmalar, kavramsal veya içgörü temelli öğrenmenin, mizaç'ta yeralan kavram öncesi öğrenme yanlılıklarından sonra oluştuğunu ileri sürmektedir (Cloninger ve Gillian, 1987). Bu yüzden, kişilik kuramı, kavram temelli karakter özelliklerinin gelişimini de içerecek şekilde, Cloninger ve arkadaşları (1993) tarafından genişletilmiştir. Burada, karakter gelişimi, içgörü öğrenmesine veya kendilik kavramlarının yeniden organizasyonuna göre tanımlanmaktadır. İçgörü, algının kavramsal organizasyonunu içermektedir ve ilişkilerin farkına varılması olarak tanımlanmaktadır. İçgörü öğrenmesi, deneyimin ani bir kavramsal yeniden organizasyonun sonucu olarak, yeni bir uyumsal yanıtın gelişimini içermektedir.

İnsanlarda, içgörü öğrenmesi, sözel öğrenmeyi, öğrenme kurulumlarının veya nasıl öğrenileceğinin kazanılmasını ve davranışsal hedefleri ve beklentileri etkileyen soyut kavramlaştırmaları içermektedir.

İnsanlar, bazı duyuşal girdileri (algılar gibi) işlerler veya soyut simgelere (kavramlar gibi) dönüştürürler. Bunun sonucu olarak, insanlarda, uyarım-tepki özellikleri, algılanan uyarımın kavramsal anlamlılığın ve çarpıcılığın dayanmaktadır. Bundan dolayı, karakter, kendiliğın farklı kavramlarıyla (kimim ve neyim ve niçin buradayım gibi) bağlantılı yanıt yanlılıklarına göre tanımlanabilir. Davranış başlatan, sürdüren veya durduran bilinçdışı otomatik yanıtlarımız, başlangıçta mizaç etkenleri tarafından belirlenmektedir; ancak, kimlik kavramımız tarafından belirlenen uyarımın anlamlılığın ve çarpıcılığındaki değişikliklerin bir sonucu olarak değişebilmekte ve kullanılabilir. Bu bakış açısından, kişilik gelişimi, yineleyen epigenetik bir süreçtir; kalıtsal mizaç etkenleri başlangıçta kendilik kavramlarının içgörü öğrenmesini motive ederler; bunlarda kişinin yanıt vereceğın uyarımın anlamlılığın ve çekiciliğın değiştirirler. Bu şekilde, mizaç ve karakter gelişimi birbirlerini etkilemektedir ve davranış motive etmektedir.

Kendilik-kavramlarının (karakteriyolojik yanıt setleri gibi) gelişiminin üç yönü, bir kişinin kendini ne ölçüde (1) bir otonom kişi, (2) insanlığın, toplumun bütünleşmiş bir parçası veya (3) her şeyin bütünlüğünün (örneğin, evrenin) bir parçası olarak tanımladığına göre farklılaşmaktadır. Kendilik kavramının bu üç yönü, üç karakter boyutuna karşılık gelmektedir; (1) kendini yönetme (self-directedness), (2) iş birliğı yapma (cooperativeness) ve (3) kendini aşma (self-transcendence).

Cloninger ve arkadaşları, Cloninger'in psiko-biyolojik kişilik kuramına dayalı olarak, kişiliğin yedi boyutunu ölçen, Mizaç ve Karakter Envanteri (Temperament and Character Inventory; TCI) adı verilen kapsamlı bir ölçüm aracı geliştirmişlerdir (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1993; 1994). Mizaç ve Karakter Envanteri dört mizaç ve üç karakter özelliğini değerlendirmektedir.

Ölçeklerin Tanımları

Yedi kişilik boyutunun her biri çeşitli kişilik özellikleri bileşenlerinden oluşmuştur. Kişilik boyutları Mizaç ve Karakter Envanterinin ölçeklerini, bunların bileşenleri ise altölçeklerini oluşturmaktadır. 12'si mizaç ve 13'ü karakter olmak üzere toplam 25 altölçek ve 7 ölçek vardır.

Zarardan Kaçınma (HA)

Zarardan Kaçınma, dört kişilik boyutu bileşeninden oluşan bir mizaç özelliğidir.

- Beklenti Endişesi ve Kötümserlik - İyimserlik (HA1)
- Belirsizlik Korkusu (HA2)
- Yabancılardan Çekinme (HA3)
- Çabuk Yorulma (HA4)

Zarardan Kaçınma punaı (HA) yüksek kişiler, diğer insanların normal olarak endişelenmeyeceği ortamlarda bile, tedbirli, dikkatli, korkulu, gergin, vesveseli, utangaç, kuşkucu, gayretsiz, güvensiz, edilgen veya kötümser olma eğilimindedirler. Bu kişiler, sosyal ortamların çoğunda, ketlenmiş ve utangaç olma eğilimindedirler. Enerji düzeyleri düşük olma eğilimindedir ve kronik olarak yorgun hissederler veya kolaylıkla yorulurlar. Çoğu kişiye göre onaylanmaya ve cesaretlendirilmeye daha çok gereksinim duyarlar ve genellikle eleştiriye ve cezaya duyarlıdırlar. Yüksek HA'nın avantajları, olası tehlikeyi beklerken daha fazla ilgi ve

dikkat vermedir, ki bu tehlike olduğu zaman dikkatli planlamaya yol açar. Dezavantajları, tehlikenin olmadığı ama yine de beklendiği durumlarda ortaya çıkar, bu tür bir kötümserlik veya ketlenme gereksiz endişeye yol açar.

Tam tersi olarak, bu mizaç boyutunda düşük puan alan kişiler, çoğu insanın endişeleneceği ortamlarda bile, kaygısız, rahat, cüretkar, cesur, sakin ve iyimser olma eğilimindedirler. Bu kişiler, çoğu sosyal ortamlarda, sempatik, gözüpek ve kendinden emin olarak tanımlanırlar. Enerji düzeyleri yüksek olma eğilimindedir ve başkalarında dinamik, canlı ve güçlü kişiler olarak izlenim bırakırlar. Düşük HA'nın avantajları, tehlike ve belirsizlik karşısında güvende olmadır ki, bu stres olmadan iyimser ve enerjik çabalara yol açar. Dezavantajlar tehlikeye tepkisizlikle ilişkilidir ki, kendini tehlikeye atacak nitelikte bir iyimserliğe yol açar (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Beklenti Endişesi ve Kötümserlik - İyimserlik (HA1)

Bu altölçekte yüksek puan alanlar, iki farklı davranışsal eğilim sergilemektedir. Birincisi, bu kişiler zarar ve başarısızlık bekleme eğilimde olan kötümser endişeli kişilerdir. Bu eğilim, özellikle tehlikeli, tanıdık olmayan veya gerçekten zor olan ortamlarda belirginleşir; ancak, zararsız ortamlarda, destekleyici koşullar ve güvence verildiğinde bile ortaya çıkar. İkincisi, bu kişilerin küçük düşürücü ve utandırıcı deneyimleri atlatmakta güçlükleri vardır. Bu deneyimler hakkında uzun süre düşünme eğilimindedirler.

Tam tersi olarak, Beklenti Endişesi ve Kötümserlik altölçeğinden düşük puan alan kişiler olumlu düşünen iyimserler olarak tanımlanırlar. Bu kişiler tipik olarak güçlüklerle karşılaştıklarında endişe etmezler. Fiziksel iyilik hallerinde bile tehli-

keyi umursamayan, kaygısız, rahat ve çekingen olmayan kişilerdir. Küçük düşürüldüklerinde ve utandıklarında, bu kişiler bunun çabucak üstesinden gelme eğilimindedirler (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Belirsizlik Korkusu (HA2)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler belirsizliğe ya da potansiyel olarak tehlikeli, tanıdık olmayan koşullara katlanamazlar. Endişelenmek için herhangi bir neden olmasa bile, tanıdık olmayan veya belirli olmayan ortamlarda sıklıkla gerginlik ve kaygı hissederler. Bunun sonucu olarak, ender olarak risk alırlar, rutindeki değişikliklere uyum sağlamada güçlük çekerler ve sakin ve hareketsiz kalmayı tercih ederler.

Tam tersi olarak, Belirsizlik Korkusu altölçeğinden düşük puan alanlar, hemen hemen bütün ortamlarda, hatta bir çok kişinin arzu edilmez ve tehlikeli buldukları ortamlarda da, kendine güvenli, sakin ve güvende olma eğilimindedir. Bundan dolayı, bu kişiler, birkaç saat için sessiz ve hareketsiz kalmak yerine, buzlu bir yolda hızlı araba kullanmak gibi riskler almayı tercih ederler. Bu kişiler rutindeki değişikliklere kolayca uyum sağlama eğilimindedirler (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Yabancılardan Çekinme (HA3)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, sosyal ortamların çoğunda atılgan olmayan ve utangaç kişiler olarak tanımlanırlar. Yabancılarla karşılaşmaktan sıklıkla etkin bir şekilde kaçınırlar; çünkü çok iyi tanımadıkları kişilere güven duymazlar. Eğer kabul görmeye ilişkin çok sağlam güvence verilmezse, bilmedikleri kişilerle ilişkiye girmede genellikle isteksizdirler. Genel olarak, buldukları herhangi bir girişim tanıdık olmayan kişi veya ortamlar tarafından kolaylıkla engellenebilir.

Tam tersi olarak, Yabancılardan Çekinme altölçeğinden düşük puan alanlar, cesur, cüretkar ve sempatik olarak tanımlanırlar. Çekinmeden konuşma eğilimindedirler ve kolaylıkla sosyal etkinliklere katılırlar. Genel olarak yabancılara karşı utangaç değildirler. Girişimcilikleri hemen hemen hiçbir zaman tanıdık olmayan kişi veya ortamlar tarafından engellenemez (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Çabuk Yorulma (HA4)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, asteniktirler ve bir çok kişiye göre daha az enerjiye sahiptirler. Sıklıkla fazladan dinlenme sürelerine gereksinim duyarlar, çünkü çok kolaylıkla yorulurlar. Bu kişiler tipik olarak, bir çok kişiye göre önemsiz hastalıklarda veya streste daha yavaş iyileşirler.

Çabuk Yorulma altölçeğinden düşük puan alan kişiler oldukça enerjik ve dinamik olma eğilimindedirler. Genellikle uzun süre dışarıda kalırlar ve kendilerini harekete yöneltirler. Diğer bir deyişle, bu kişilere çok az şey zor veya yorucu gelir. Tipik olarak, çoğu kişiye göre önemsiz hastalıklarda veya streste daha çabuk iyileşirler (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Yenilik Arayışı (NS)

Yenilik Arama, dört kişilik boyutu bileşenin-den oluşan bir mizaç özelliğidir.

- Keşfetmekten Heyecan Duyma-Katılık (NS1)
- Dürtüsellik-Düşüncelilik (NS2)
- Savurganlık-Tutumluluk (NS3)
- Düzensizlik-Düzenli Olma (NS4)

Yenilik Arayışı (NS) puanı yüksek kişiler, çabuk hiddetlenen, çabuk tahrik olabilen, araştırmacı, meraklı, gayretli, şevkli, kolayca sıkılan, dürtüsel

ve düzensiz olma eğilimindedirler. Yüksek NS'nin avantajları, potansiyel ödülleri araştırılmasına yol açan, her ne olursa olsun yeni ve bilinmeyene merak ve çabuk ilgilenmedir. Dezavantajlar, istekleri engellendiğinde yoğun öfke ve çabuk vazgeçme ile ilişkilidir ki, bu ilişkilerde tutarsızlığa ve çabalarda sebatsızlığa yol açar.

Tam tersi olarak, NS'si düşük olan kişiler, kolay kolay hiddetlenmeyen, lakayt, meraksız, duygusuz, derin düşünceli, tutumlu, ağzı sıkı, monoton, sistematik ve düzenli olarak tanımlanırlar (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Keşfetmekten Heyecan Duyma - Katılık (NS1)

Keşfetmekten Heyecan Duyma altölçeğinden yüksek puan alan kişiler, tanıdık olmayan yerleri ve ortamları, bir çok kişi bunun zaman kaybı olduğunu düşünse bile, keşfetmekten hoşlanırlar. Yeni görüşler ve etkinlikler hakkında kolaylıkla heyecanlanırlar, heyecan ve macera arama eğilimindedirler. Kolaylıkla sıkılırlar ve bu yüzden monotonluktan kaçınırlar. Bu kişiler tipik olarak, rutini tolere edemezler ve bir değişiklik yapmaya çabalarlar. Bu yüzden, bazen geleneksel olmayan veya yenilikçi olarak tanımlanırlar

Tam tersi olarak, Keşfetmekten Heyecan Duyma altölçeğinden düşük puan alan kişiler yeni uyarımlara çok az gereksinim duyarlar ya da hiç gereksinim duymazlar. Keşfetmekten özgül doyum almazlar ve bunun sonucu olarak tanıdık yerler, kişiler ve ortamlarda rahat olurlar veya bunları tercih ederler. Yeni görüşlere veya etkinliklere dirençlidirler ve bunlarla pek ilgilenmezler. Bu kişiler ender olarak sıkılırlar ve aynı şeyi yapmanın yeni ve daha iyi yolları olsa bile, tanıdık "denenmiş ve doğru" rutinlerden şaşmama eğilimindedirler (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Dürtüsellik - Düşüncelilik (NS2)

Dürtüsellik altölçeğinden yüksek puan alan kişiler, kolay heyecanlanan, hareketli, etkileyici, izlenimci ve yeterli bilgi olmadan çabucak kararlar veren ve dürtülerini zayıf bir şekilde kontrol eden değişken kişiler olma eğilimindedirler. Tipik olarak, bu kişiler anlık içgüdülerine ve içgüdüsel önsezilerine göre hareket ederler. Bu yüzden, beklenmedik olaylar veya bilgiler geliştiğinde, kararlarını ve görüşlerini sık sık gözden geçirmek zorunda kalırlar. Sıklıkla dalgındırlar ve dikkatleri kısa sürelidir.

Tam tersi olarak, Dürtüsellik altölçeğinden düşük puan alan kişiler düşünceli olarak tanımlanırlar. Ender olarak tahminlerine veya önsezilerine göre hareket ederler. Bunun yerine, analitik olma ve bir karar verirken veya bir görüş oluştururken ayrıntılı bilgiye gereksinim duyma eğilimindedirler. Bu kişiler ender olarak kuralların dışına çıkarlar. Zihinleri kolay kolay dağılmaz ve uzun süre odaklanmış olarak kalabilirler (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Savurganlık - Tutumluluk (NS3)

Savurganlık altölçeğinden yüksek puan alan kişiler paraları, enerjileri ve duygularında savurgan olma eğilimindedirler. Başkalarını gösterişli ve denetsiz olarak etkileyebilirler. Örneğin, biriktirmekten çok parayı harcamayı tercih ederler. Bunun sonucu olarak, özel planlar ve tatiller için bile, para biriktirmek onlar için güçtür. "sınırdan" yaşamaktan hoşlanırlar, yani, kaynaklarının ve parasal kapasitelerinin sınırlarını zorlarlar.

Tam tersi olarak, Savurganlık altölçeğinden düşük puan alan kişiler vakur, denetimli olarak tanımlanırlar. Bu kişiler tipik olarak paralarını, enerjilerini ve duygularını harcamazlar. Onun yerine, başkalarında tutumlu veya cimri izlenimi bırakırlar; çünkü harcamakla veya birşeyleri elde

etmekle ilgili olmada yavaşlırlar (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Düzensizlik - Düzenli Olma (NS4)

Bu altölçekte yüksek puan alanlar, çabuk hidetlenme ve düzensiz, sistemsiz olma eğilimindedirler. Diğer deyişle, çabucak tahrik olurlar, istedikleri zamanda istediklerini alamadıklarında öfkelerini dışarıya gösterirler ve ifade ederler. Tipik olarak, katı kuralları ve düzenlemeleri olmayan etkinlikleri tercih ederler. Sabit rutinlerden ve kurallardan hoşlanmazlar. Kendileri için fiziksel olarak veya psikolojik olarak rahatsız edici veya sıkıcı, engelleyici olan her şeyden kaçarlar.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alan kişiler, düzenli, disiplinli ve sistemli olma eğilimindedirler. Tipik olarak, katı kuralları ve düzenlemeleri olan etkinlikleri tercih ederler. Engellendiklerinde, doyumlarını bir çok kişiye göre daha uzun süre erteleyebilirler. Kolay kolay tahrik olmazlar, öfkelerini pek dışarı vurmazlar (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Ödül Bağımlılığı (RD)

Ödül Bağımlılığı, aşağıdaki üç kişilik boyutu bileşeninden oluşan bir mizaç özelliğidir.

- Duygusalılık (RD1)
- Bağlanma-Uzak Olma (RD3)
- Bağımlılık-Bağımsızlık (RD4)

Ödül Bağımlılığı (RD) puanı yüksek kişiler, müşfik, sevecen, sıcak, duyarlı, bağımlı ve sosyal olma eğilimindedirler. Sosyal ilişki ararlar ve başka kişilerle iletişime açıktırlar. Tipik olarak, gittikleri her yerde hoşlanacak birilerini bulurlar. Yüksek RD'nin en önemli avantajı, sıcak sosyal ilişkiler kurabilme ve başkalarının duygularının anlaşılmasını kolaylaştıran sosyal ipuçlarına duyarlılıktır. Yüksek RD'nin en önemli dezavantajı,

diğer kişilerin bağımlı kişilerin görüşlerini ve duygularını etkilemesindeki kolaylıktır ki, bu büyük bir olasılıkla nesnellüğün kaybına yol açar.

RD'si düşük olan kişiler, pratik, katı, soğuk ve sosyal olarak duyarsız olarak tanımlanırlar. Yalnız olmaktan hoşnutturlar ve ender olarak başkalarıyla açık bir iletişim başlatırlar. Mesafeli kalmayı tercih ederler ve tipik olarak diğer insanlarla ortak birşeyler bulmakta güçlük çekerler. Düşük RD'nin bir avantajı, duygusal yaklaşımlardan bağımsızlıktır ki, bu arzu dolu düşünme veya başkalarını memnun etme çabaları ile romantize edilmeyen pratik ve nesnel bakışlara yol açar. Bu sosyal uzaklık, sosyal iletişimde duyarlılık eksikliği yararlı soysal yakınlıkların oluşmasını engellediğinde, bir dezavantaj da olabilir (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Duygusalılık (RD1)

Duygusalılık altölçeğinden yüksek puan alanlar, duygusal taleplerden derinden etkilenme eğiliminde olan aşırı duygusal, sempatik, anlayışlı kişiler olarak tanımlanırlar. Başkalarının yanında duygularını kolaylıkla gösterme eğilimindedirler. Duygularını yoğun bir şekilde yaşadıklarını bildirirler; yani, çevrelerindeki kişilerin hissettiklerini kişisel olarak deneyimlerler.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alan kişiler pratik olarak tanımlanırlar. Bu kişiler katı, çetin ve lakayt, ilgisiz olma eğilimindedirler. Ender olarak duygusal talepler doğrultusunda hareket ederler ve başkalarında tuhaf, soğuk veya mesafeli izlenimi bırakırlar. Bu kişiler hüznü şarkıları ve filmleri çok sıkıcı bulurlar. Başka kişilerin duygularına duyarlı değildirler, bu yüzden sosyal ilişki oluşturmaları onlar için güçtür (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Bağlanma - Uzak Olma (RD3)

Bağlanma altölçeğinden yüksek puan alanlar, çok yakın dostluğu özel, gizli kalmaya tercih ederler. Yaşadıklarını ve duygularını, kendilerine saklamak yerine, arkadaşlarıyla açık bir şekilde tartışmaktan hoşlanırlar. Bu kişiler sıcak ve süren sosyal bağlılıklar oluşturma eğilimindedirler. Bunun sonucu olarak, reddedilme ve aşağılanmalara duyarlı olma eğilimindedirler.

Tam tersi olarak, Bağlanma altölçeğinden düşük puan alanlar daha fazla veya daha belirgin uzaklık gösterirler ve sosyal ilişkilere ilgi duymazlar. Özel, gizli kalmayı çok yakın dostluğa tercih ederler ve sıklıkla ağzı sıkı, düşüncelerini başkalarına söylemeyen kişiler olarak tanımlanırlar. Bu kişiler tipik olarak özel duygularını başkalarıyla paylaşamazlar. Başkalarında, genellikle reddedilme ve aşağılanmaları umursamayan yabancılaşmış, uzak ve mesafeli “yalnızlar” olarak izlenim bırakırlar (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Bağımlılık - Bağımsızlık (RD4)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, başkalarından gelen duygusal desteğe ve onaya bağımlıdırlar. Başkalarının onları nasıl değerlendirdiği ile derinden ilgilidirler ve hatta başkalarından aşırı korunma ve baskınlık ararlar. Karar vermede veya kendi başlarına birşey yapmada isteksizdirler. Bağımlı kişiler, destek veya korunma ararlar ve genellikle diğer kişileri memnun etmek için kendi yollarından vazgeçerler. Bunun sonucu olarak, eleştiri ve onaylanmama ile kolaylıkla incinirler. Bağımlı kişiler terk edilme korkularıyla zihinleri meşgul olma eğilimindedirler. Yani, sosyal ipuçlarına çok duyarlıdırlar ve sosyal baskıya oldukça tepkilidirler.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alanlar, başka kişilerden duygusal desteğe ve ona-

ya ne bağımlıdırlar ne de etkin bir şekilde bunları ararlar. Bu kişiler sosyal baskıya ve eleştiriye duyarlı değildirler. Ender olarak başkalarının isteklerini kabul ederler ve tipik olarak duygusal destek veya korunma elde etmek için başkalarını memnun etmeye girişmezler. Onun yerine, başkalarında, bağımsız, kendine yeten ve sosyal baskıya tepkisiz olarak izlenim bırakırlar (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Sebat Etme (PER)

Sebat etme, engellenme, yorgunluk ve aralıklı pekiştirilmeye karşın, davranışın sürekliliğindeki kalıtsal bir yanlılığı, eğilimi yansıtmaktadır. Çalışkanlık, azimlilik, hırslı olma ve mükemmeliyetçilik olarak gözlenebilir. Sebat etmesi yüksek olan kişiler, engellenmeyi ve yorgunluğu kişisel bir meydan okuma (challenge) olarak algılayan ve beklenen ödüle tepki olarak çabalarını yoğunlaştıran, çalışkan, sebatkar, hırslı ve başarılı kişilerdir. Yapılması gereken bir şey olduğunda gönüllü olmaya hazırdırlar, bir görev verildiğinde çalışmaya başlamak için sabırsızlanırlar. Eleştirildiklerinde veya işlerinde hatalarla karşılaştıklarında, kolay kolay vazgeçmezler ve daha fazla çalışma eğilimindedirler. Oldukça ısrarcı kişiler, başarılı olmak için önemli fedakarlıklar yapmaya istekli hırslı başarılı kişilerdir. Gerekenden çok daha fazlasını yapan mükemmeliyetçi ve işkolik olma eğilimindedirler. Yüksek sebat etme, ödüllerin aralıklı ve kesintili olduğu, ancak izleyen çevresel koşulların sabit kaldığı durumlarda uyumsuz bir davranışsal stratejidir. Ancak, binişmeler hızlı bir şekilde değiştiğinde, düşüncede saplanıp kalma (perseveration) uyumsuz olmaktadır.

Ödül binişmeleri sabit kaldığında, sebat etmesi düşük olan kişiler, hem kendi öz bildirimlerinde hem de görüşmecilerin derecelendirmelerinde, üşengeç, hareketsiz, kararsız ve düzensiz olarak

görülürler. Beklenen bir ödül olsa bile, çabalarını ender olarak yoğunlaştırırlar. Yapılması gereken bir şey olduğunda ender olarak gönüllü olurlar, yapılması kolay bile olsa, işe başlamaları çok ağır olur. Engellenmeyle karşılaştıklarında, kolaylıkla pes etme eğilimindedirler. Genellikle ellerindeki ile yetinirler, daha fazlası, daha iyisi için ender olarak çabalarlar ve sıklıkla yapabileceğinden daha azını yapan düşük başarılı kişiler olarak tanımlanırlar. Düşük ısrarcılık, izleyen ödüller hızlı değiştiği zaman, uyumsal bir stratejidir ve ödüller çok seyrek ve uzun dönemli olduğu zaman uyumsuz olabilmektedir (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Kendini Yönetme (SD)

Kendini Yönetme, aşağıdaki beş kişilik boyutu bileşeninden oluşan bir karakter özelliğidir.

- Sorumluluk Alma- Suçlama (SD1)
- Amaçlılık- Hedef Yönelim Eksikliği (SD2)
- Beceriklilik- Eylemsizlik (SD3)
- Kendini Kabullenme- Kendiyle Çekişme (SD4)
- Uyumlu İkincil Huylar- Uygunsuz Alışkanlıklar (SD5)

Kendini yönetmesi yüksek kişiler, kişisel liderlik için olanakları olduğunda, olgun, güçlü, kendine yeten, sorumlu, güvenilir, hedef yönelimli, yapıcı ve bütünleşmiş kişiler olarak tanımlanmaktadır. Benlik saygıları ve kendilerine güvenleri yüksektir. Kendilik yönelimli kişilerin en ayırıcı özellikleri, etkin olmaları, davranışlarını bireysel olarak seçilmiş, gönüllü hedeflere uydurmalarıdır. Kendilik yönelimli bir kişinin otorite konumundaki başka kişilerin emirlerine uyması istendiğinde, asi sorun çıkarıcı olarak görülebilir, çünkü otorite konumundakilerin hedeflerine ve değerlerine meydan okurlar.

Tam tersi olarak, SD'si düşük olan kişiler, olgun bir liderin yönlendirmesine uymadıklarında, olgunlaşmamış, zayıf, kırılğan, suçlayıcı, yıkıcı, etkisiz, sorumsuz, güvenilmez ve bütünleşmemiş olarak tanımlanırlar. Klinisyenler tarafından sıklıkla olgunlaşmamış ve kişilik bozuklukları olduğu yönünde tanımlanırlar. Anlamli hedefler tanımlamalarını ve oluşturmalarını sağlayacak içsel ilkelerinin eksik olduğu görülür (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Sorumluluk Alma- Suçlama (SD1)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, tipik olarak ne yapacaklarına ilişkin seçimlerinde kendilerini özgür hissederler. Tutumlarının, davranışlarının ve sorunlarının genel olarak kendi seçimlerini yansıttığının farkındadırlar. Tutumları ve davranışları için sorumluluğu kabul etme eğilimindedirler. Bu kişiler başkalarında güvenilir kişiler olarak izlenim bırakırlar.

Tam tersi olarak, Sorumluluk Alma altölçeğinden düşük puan alan kişiler, olup bitenler için başka kişileri ve dış koşulları suçlama eğilimindedirler. Tutumlarının, davranışlarının ve seçimlerinin kendi kontrollerinin veya isteklerinin dışındaki etkiler tarafından belirlendiğini hissederler. Hareketleri için sorumluluğu kabul etmeme eğilimindedirler. Bu kişiler başkalarında güvenilmez ve sorumsuz kişiler olarak izlenim bırakırlar (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Amaçlılık - Hedef Yönelim Eksikliği (SD2)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, genellikle amaca yönelik veya hedef yönelimli olarak tanımlanırlar. Yaşamlarında açık bir anlam ve yönelim duyumuna sahiptirler. Tipik olarak, hedeflerine ulaşmak için doyumlarını erteleme yeteneği geliştirirler. Etkinlikleri uzun dönemli hedefler ve değerler tarafından yönlendirilir.

Tam tersi olarak, Amaçlılık altölçeğinden düşük puan alanlar yaşamlarına yön, amaç ve anlam bulmak için uğraşıp didinirler. Uzun dönemli hedefleri hakkında belirsizdirler ve o andaki koşullara ve anlık gereksinimlerine göre tepki gösterme zorunluluğu hissederler. Yaşamlarının boş olduğunu ve anlık tepkisel dürtülerinin ötesinde bir anlamı olmadığını hissederler. Hedeflerine ulaşmak için doyumlarını genellikle erteleyemezler (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Beceriklilik - Eylemsizlik (SD3)

Bu altölçekte yüksek puan alanlar genellikle becerikli ve verimli olarak tanımlanırlar. Başkalarında, sorunların nasıl çözüleceği konusunda ender olarak görüş üretemeyen, üretken, proaktif, yeterli ve yenilikçi kişiler olarak izlenim bırakırlar. Bu kişiler zor bir ortamı bir meydan okuma veya bir olanak olarak görme eğilimindedirler.

Tam tersi olarak, Beceriklilik altölçeğinden düşük puan alanlar, başkalarında çaresiz, umutsuz ve etkisiz olarak izlenim bırakırlar. Bu kişiler sorunları çözmede beceriler ve güven geliştirememişler ve bu yüzden engellerle karşılaştıklarında aciz ve yetersiz hissederler. Bir şeylerin yapılması için idareyi başkalarının almasını bekleme eğilimindedirler (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Kendini Kabullenme - Kendiyle Çekişme (SD4)

Bu altölçekte yüksek puan alanlar, hem güçlü yanlarını hem de sınırlılıklarını bilen ve kabul eden, kendine güvenli kişiler olarak tanımlanırlar. Bu kişiler yapabildiklerinin en iyisini yapmaya çabalarlar. Yapıcı eğitim ve çabalarla düzeltmeye çalışmakla birlikte, varolan ruhsal ve fiziksel kapasitelerini kabul ederler ve rahat hissederler.

Tam tersi olarak, Kendini Kabullenme altölçeğinden düşük puan alanlar kendiyle çekişen olarak tanımlanırlar. Bu kişiler düşük benlik saygısı

gösterme eğilimindedirler. Varolan ruhsal ve fiziksel kapasitelerini ne kabul ederler ne de bundan hoşlanırlar. Daha çok, gerçekte olduklarından daha farklı görünmek için uğraşırlar. Sınırsız zenginlik, önem, güzellik ve sonsuza dek genç kalma hakkında hayal kurma eğilimindedirler. Ters yönde bir kanıtla karşılaştıklarında, hedeflerini ve alışkanlıklarını yapıcı bir şekilde gözden geçirmek yerine, ciddi bir şekilde rahatsız olurlar (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Uyumlu İkincil Huylar - Uygunsuz Alışkanlıklar (SD5)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, hedefleriyle uyumlu iyi alışkanlıklar geliştirirler, böylelikle uzun dönemli değerlerine ve hedeflerine göre otomatik olarak hareket ederler. Bu, kendini disiplin etmenin bir sonucu olarak yavaş yavaş kazanılır, ancak sonrasında otomatikleşir. Bu alışkanlıklar genellikle yineleyen uygulamalarla gelişir ve çoğu anlık dürtülerden ve iksalardan tipik olarak daha güçlüdür. Diğer deyişle, bu kişiler önceliklerini ender olarak şaşırırlar ve birçok ayartıcı ortamda kendilerini güvende ve emin hissederler.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alanlar, hedeflerine ulaşmayı zorlaştıran veya hedefleriyle tutarlı olmayan alışkanlıklar gösterirler. Bu kişiler bazen başkaları tarafından kendini yıkan ve zayıf iradeli olarak algılanırlar. İradeleri, sonunda acı çekeceklerini bildikleri halde, birçok güçlü ayartıcının üstesinden gelemeyecek kadar zayıftırlar (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

İş Birliği Yapma (CO)

İş birliği Yapma, beş kişilik boyutu bileşeninden oluşan bir karakter özelliğidir.

- Sosyal Onaylama- Hoşgörüsüzlük (CO1)
- Empati Duyma- Sosyal İlgisizlik (CO2)

• Yardımseverlik- Yardımsever Olmama (CO3)

• Acıma- Kincilik (CO4)

• Erdemlilik- Menfaatçılık (CO5)

İş Birliği Yapma, diğer kişileri kabul etme ve onlarla özdeşim kurmadaki bireysel farklılıklar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Oldukça işbirliğine yatkın kişiler, başkalarının hizmetinde olmaktan hoşlanan ve başkalarıyla mümkün olduğunca işbirliğine girmeye çabalayan, empatik, hoşgörülü, merhametli, destekleyici, adil ve ilkeli kişiler olarak tanımlanmaktadır. Kendilerinin olduğu kadar, başkalarının seçimlerine ve gereksinimlerine de saygı duyarlar ve anlayış gösterirler. Bu kapasite, uyumlu ve dengeli ilişkiler geliştirmek için takım çalışmalarında ve sosyal gruplarda önemlidir.

Tam tersi olarak, CO'su düşük olanlar, hoşgörüsüz, eleştirici, yardımsever olmayan, kinci ve fırsatçı olarak tanımlanırlar. Bu kişiler öncelikle kendilerine dikkat ederler. Başkalarının haklarına ve duygularına önem vermeme eğilimindedirler. Eğer bir sosyal lider kendilik yönelimli ancak işbirliğine yatkın değil ise, empati, merhamet ve etik ilkelerin eksikliğinden dolayı, büyük bir olasılıkla zalim veya kaba saba olarak tanımlanırlar (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Sosyal Onaylama - Hoşgörüsüzlük (CO1)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, hoşgörülü ve dost olarak tanımlanırlar. Diğer kişileri, çok farklı davranışları, etik değerleri, görüşleri veya görünüşleri olsa bile, oldukları gibi kabul etme eğilimindedirler.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alanlar, hoşgörüsüz ve dost olmayan olarak tanımlanırlar. Tipik olarak diğer kişilere, özellikle farklı hedefleri ve değerleri olan kişilere anlayış

göstermezler ve onları eleştirirler (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Empati Duyma - Sosyal İlgisizlik (CO2)

Empati Duyma altölçeğinden yüksek puan alanlar, tipik olarak kendilerini "başkalarının ayakkabılarını giymiş" olarak hayal etmeye çalışırlar. Bu kişiler diğer kişilerin duygularına oldukça ahenk kazandırır ve önem verirler. Başkalarına saygı gösterme eğilimindedirler ve sıklıkla başlangıçta kendi yargılarını bir yana koyarlar, böylece diğer insanların ne yaşadıklarını daha iyi anlayabilirler.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alanlar, duyarsız olarak tanımlanırlar. Bu kişiler başkalarının duygularına ilgi göstermezler. Onun yerine, başkalarının duygularını, sıkıntılarını, zorluklarını paylaşamaz görünürler veya en azından diğer kişilerin hedeflerine ve değerlerine saygı göstermeye isteksizdirler (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Yardımseverlik - Yardımsever Olmama (CO3)

Bu altölçekte yüksek puan alanlar, yardımsever, destekleyici ve cesaret verici veya güven verici olarak tanımlanırlar. Bu kişiler başkalarının hizmetinde olmaktan hoşlanırlar. Becerilerini ve bilgilerini sıklıkla paylaşırlar. Bir takımın parçası olarak çalışmaktan hoşlanırlar, genellikle takım çalışmasını yalnız çalışmaya tercih ederler.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alanlar, bencil veya hep kendini düşünen kişiler olarak tanımlanırlar. Bu kişiler başka kişilere önem vermeme eğilimindedirler ve tipik olarak, işbirliğine oldukça yatkın kişilerin oluşturduğu bir takım içinde çalışırken bile, yalnızca kendilerini gözetirler. Yalnız çalışmayı veya ne yapıyorlarsa onun yöneticisi olmayı tercih ederler (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Acıma - Kincilik (CO4)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, merhametli, affedici, hayırsever ve iyiliksever olarak tanımlanırlar. Kin gütmekten hoşlanmazlar ve genellikle çok kötü davranılsa bile intikam almaya girişmezler.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alanlar kendilerini incitenlerden intikam almaktan hoşlanırlar. İntikam alma biçimleri açık ya da gizli de olabilir. Birincisi, başkalarını fiziksel olarak, duygusal olarak ve parasal olarak incitmek gibi etkin saldırgan davranış olarak gözlenebilir. İkincisi, kin gütmek, unutkanlık, inatçılık ve ertelemek gibi edilgen saldırgan davranış olarak gözlenebilir (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Erdemlilik - Menfaatçılık (CO5)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler, başkalarına tutarlı bir şekilde iyi davranan, dürüst, vicdanlı ve samimi kişiler olarak tanımlanırlar. Bu kişiler hem profesyonel hem de sosyal ve kişilerarası ilişkilerinde etik ilkeleri ve vicdani değerleri temel alırlar.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alanlar, fırsatçı olarak tanımlanırlar. Hedeflerine ulaşmak için ne gerekiyorsa yaparlar. Bu kişiler başkalarına adaletsizce, yalnızca kendi kazançlarını gözeterek yanlı bir şekilde davranırlar. Sıklıkla manipulatif ve hilekar olarak tanımlanırlar (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Kendini Aşma (ST)

Kendini Aşma, üç kişilik boyutu bileşeninden oluşan bir karakter özelliğidir.

- Kendilik Kaybı- Bilinçli Yaşantılar (ST1)
- Kişiler Ötesi Özdeşim- Kendini Ayırma (ST2)

• Manevi Kabullenme- Rasyonel Materyalizm (ST3)

Kendini aşmış kişiler, gösterişsiz, doyumlu, sabırlı, yaratıcı, kendini düşünmeyen ve ruhani olarak tanımlanırlar. Doğu kültürlerinde, aydınlanmış ve bilge olarak tanımlanırlarken, Batı toplumlarında aynı özellikler saf, naif olarak tanımlanabilmektedir. Bu kişiler belirsizliğe katlanır görünürler. En çok, sonucunu bilemeyecekleri ve kontrol duygusu yaşayamayacakları etkinliklerden hoşlanırlar. Kendini aşmış kişiler, başkalarında, çok çaba gösterebilir bile başarısızlığı memnuniyetle karşılayan ve hem başarısızlıkları için hem de başarıları için şükran duyguları olan, alçak gönüllü ve gösterişsiz izlenimi bırakırlar. Yüksek Kendini Aşma, yaş ilerledikçe kaçınılmaz olan ağrı, sızı ve ölüm ile karşılaşıldığında uyumsal avantajlara sahiptir.

Tam tersi olarak, Kendini Aşma'da düşük puan alanlar, kibirli, sabırsız, yaratıcı olmayan, sanatın değerini bilmeyen, materyalist ve kendini gerçekleştirememiş olma eğilimindedirler. Belirsizliği ve sürprizleri kaldıramazlar. Onun yerine, hemen hemen her şeye daha fazla denetim koymaya çabalarlar. Bu boyutta düşük puan alanlar, başkalarında, sahip olduklarıyla doyum sağlayamayan gösterişli kişiler izlenimi bırakırlar. Kendini Aşma'sı düşük kişiler, akılcı, bilimsel ve materyalistik başarıları için Batı toplumlarında sıklıkla takdir edilirler. Ancak, hastalıkları ve ölümü kabullenmede güçlükleri olabilecektir (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Kendilik Kaybı - Bilinçli Yaşantılar (ST1)

Bu altölçekte yüksek puan alanlar bir ilişkiye derin bir şekilde daldıklarında veya yaptıklarına yoğun bir şekilde odaklandıklarında kendilik-sınırlarını aşma eğilimindedirler. Bir an için neredelik olduklarını unutma ve zaman aralığının farkın-

dalğını kaybetme eğilimindedirler. “Başka bir dünyada” gibi veya “çok dalgın” görünürler. Bu, “dopdolu olma durumları”, “zirve deneyimleri” veya içgörü meditasyonunun üst düzeylerinin özelliğidir. Bu gibi kendinden geçmeyi sık yaşayan kişiler genellikle yaratıcı ve özgün olarak tanımlanırlar.

Tam tersi olarak, Kendilik Kaybı altölçeğinden düşük puan alanlar, bir ilişkiye veya işlerine odaklandıklarında bireyselliklerinin farkındalığını sürdürme eğilimleri ile belirgindirler. Bu kişiler sanat veya güzellikten ender olarak derin bir şekilde etkilenirler (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Kişiler Ötesi Özdeşim - Kendini Ayırma (ST2)

Bu altölçekte yüksek puan alanlar, bir bütün olarak doğayla ve evrenle olağanüstü bir şekilde güçlü bağlantı yaşama eğilimindedirler. Her şeyin bir yaşayan organizmanın parçası olduğu duygusunu bildirirler. Bu kişiler, dünyayı daha yaşanabilir bir yer yapmak için gerçek kişisel fedakarlıklar yapmaya isteklidirler. Bazı kişiler tarafından kaçık düşünceli idealistler olarak nitelendirilebilirler.

Tam tersi olarak, Kişiler Ötesi Özdeşim altölçeğinden düşük puan alanlar, doğayla veya insanlarla ender olarak güçlü bağlantı yaşarlar. Diğer insanlardan veya dünyanın gerisinde olup bitenlerden ne doğrudan ne de dolaylı olarak sorumlu olmadıklarını hisseden, bireyciler olma eğilimindedirler. Eğer nesnel olarak bazı pratik avantajları yoksa, dünyayı daha yaşanabilir bir yer yapmak için fedakarlık yapmaya ender olarak isteklidirler (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Manevi Kabullenme - Rasyonel Materyalizm (ST3)

Bu altölçekte yüksek puan alan kişiler sıklıkla mucizelere, öznel deneyimlere ve diğer ruhani olaylara inanırlar ve telepati ve altıncı his gibi şeylerden etkilenirler. Büyüsel düşünce gösterdikleri şekilde tanımlanırlar. Ruhani deneyimler ile canlanırlar ve rahatlarlar, acı çekme ve hatta ölümü, Tanrı ile bütünleşme inançları ile ele alırlar.

Tam tersi olarak, bu altölçekte düşük puan alanlar yalnızca materyalizmi ve nesnel ampirizmi kabul ederler. Bu kişiler genellikle bilimsel olarak açıklanamayan şeyleri kabul etmeye isteksizdirler. Dezavantaj, üzerinde kontrol veya kaçınılmaz ölüm, hastalık veya haksız cezalarla karşılaşıldığında rasyonel nesnel ölçümlerle değerlendirilmesi olası olmayan ortamlarla karşılaşmadır (Cloninger ve ark., 1993; 1994).

Kaynaklar

- Cloninger, C.R. (1987). A systematic method for clinical description and classification of personality variants. *Archives of General Psychiatry*, 44, 573-588.
- Cloninger, C.R., & Gilligan, S.B. (1987). Neurogenetic mechanisms of learning: a phylogenetic perspective. *Journal of Psychiatric Research*, 21, 457-472.
- Cloninger, C.R., & Svrakic, D.M. (2000). Personality disorders. In B J Sadock and V A Sadock (Eds.), *Comprehensive Textbook of Psychiatry*, 7th edn., Baltimore: Williams & Williams.
- Cloninger, C.R., Svrakic, D.M., & Przybeck, T.R. (1993). A psychobiological model of temperament and character. *Archives of General Psychiatry*, 50, 975-990.
- Cloninger, C.R., Przybeck, T.R., Svrakic, D.M., & Wetzel, R.D. (1994). *The Temperament and Character Inventory (TCI): a guide to its development and use*. St Louis, Missouri, USA: Center for Psychobiology of Personality.